

PROSTORNI PODATAK DOGAĐAJA: TEORIJA I GOVORNI IZRAZ*

RADIVOJ MIKUŠ

I.

U svijetu se primjećuje sve više i više tendencija prema proučavanju živih jezika na solidnijim teoretskim osnovama, nego što su one, koje nam pruža klasična gramatika. Te tendencije, donedavna samo spoznajno-teoretskoga značenja, dobile su u posljednjim decenijama potpuno novu perspektivu. Kao što je to bio slučaj i na drugim područjima nauke i tehnike, tako će i ovdje, kako se čini, tehnika revolucionirati nauku. Ekonomske, političke, strateške, naučne i opće kulturne potrebe za elektronskim prevodiocima upravo tjeraju oba glavna (i bogata) protagonista na svjetskoj pozornici, USA i SSSR, u lingvistički strukturalizam. Moramo reći, da je tehnika našla u tom pogledu lingvistiku potpuno nedoraslu i nepripremljenu za taj zadatak. Neki pokusi konstrukcije robota-prevodioca na postojećim osnovama dali su veoma mršave rezultate. Zadovoljavajući se primitivno-empirijskim sistemom klasične gramatike, lingvisti su kroz tri četvrti vijeka smatrali, da je njihova jedina dužnost izučavanje povijesti jezika (»historijske gramatike«), pa se i lingvistika širom svijeta još uvijek službeno smatra za historijsku nauku. Takva, od realizma modernoga života veoma udaljena disciplina, dakako, ne dolazi u obzir za konstrukciju prevodioca, i inženjeri-konstruktori ne mogu se njome koristiti. U posljednjim decenijama bili smo doduše svjedoci nekoliko teoretsko-strukturalnih pokusa obaranja klasične gramatike, ali ti se pokusi nisu nikada primjenjivali s uspjehom na opise konkretnih jezika i za njih je verifikacija prakse ostala mrtvo slovo; oni su danas potisnuti u zaborav. Stoga se danas s obje strane »zavjese« užurbano i dalje traže novi putovi i svaka strana ljubomorno prati razvoj lingvističkih postignuća druge strane. Između protagonista vodi se utakmica za prvenstvo, doduše manje spekta-

* Ova je rasprava prerada i sinteza moga habilitacionog predavanja održanog 16. siječnja 1959. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i nastupnog predavanja održanog 13. ožujka 1959. na Filozofskom fakultetu u Zadru.

kularna nego utakmica za osvajanje svemira, ali zato ne manje oštra. Tko prvi nađe univerzalnu strukturalnu shemu za opis različitih tipova jezika, taj će u toj utakmici pobijediti.

Daleko od svih tih pokusa i u »mrtvom uglu« svjetske ekonomike, politike, strategije i tehnike rađa se kao plod spoznajno-teoretskih nastojanja sintagmatska teorija.¹ Ta teorija ne bi htjela doživjeti ono, što se dogodilo drugim strukturalnim pokusima zadnjih decenija, i ona je uvijek imala na umu svoju primjenu na konkretne materijale živih jezika. Iako nije mogla biti razrađena do svih pojedinosti, već je toliko napredovala, da može postaviti svoju shemu za opis jezika, dakako pod uvjetom, da bude sama usput dopunjavana i korigirana. Taj metodološki način nije možda najzgodniji (poželjno bi bilo, da teorija i strukturalna shema postoje u cijelosti i da budu tek onda primijenjene na bilo koji jezik), ali ipak ima tu dobru stranu, da kod njega teorija i praksa idu ruku pod ruku, da se one među sobom podupiru i dopunjuju te da se teorija *stante pede* privodi u praksu i njome verificira.

Ne ulazeći u pojedinosti same teorije, razvit ćemo ovdje tu shemu. Iz te ćemo sheme izvući kategoriju izraza za prostorni podatak, kojoj je ova rasprava posvećena.

Opis jezika zamišljen je tako, da se čitava empirijski i instrumentalno prikupljena građa (koja se djelomično već nalazi skupljena u »gramatikama« i monografijama) reinterpreterira i pregrupira na tri glavna dijela. Ta dioba je uglavnom semantička (a ne formalna, kao što je kod gramatike) i osniva se na činjenici, da je govor u prvom redu verbalizacija refleksnoga luka (RL), koji je prema fiziolozima jedinica ponašanja (»behavior«). RL sastoji se u analizi fiziologa od stimulusa (S) i reakcije (R) na stimulus, on je njihova sinteza.

Jedinica govornoga ili verbalnoga ponašanja jest prema Amerikancima iskaz (»utterance«). Nezavisno od fiziologije i američkih lingvista Charles Bally je za tu jedinicu našao da se sastoji od dva komplementarna člana, od modusa (M) i diktuma (D).² Ma kakva bila provalija između evropske i američke koncepcije govora i iskaza, Ballyjeva analiza nam sugerira misao, da je M izraz reakcije i D izraz stimulusa, na pr. u *osjećam* (M; reakcija), *da je zima* (D; stimulus). Iskaz ne može prema tome biti drugo nego govorni izraz refleksnoga luka.

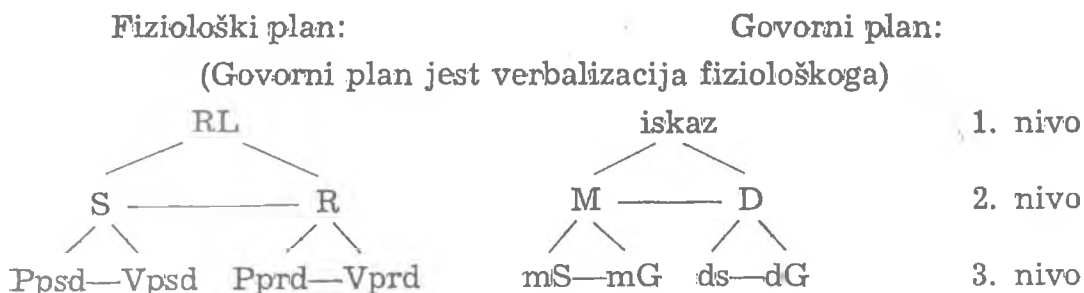
No, kako prema fizici obilježje »objektivne, od našega saznanja nezavisno postojeće realnosti« ima samo fizikalni događaj, to moramo S i R smatrati događajima, RL spletom tih događaja, iskaz izrazom toga spleta, M izrazom modalnoga (reaktivnog ili subjektivnog), i D izrazom diktalnoga (stimulativnog ili objektivnog) događaja.

¹ V. moje *Principe sintagmatike* (Rasprava o sintagmatsko-strukturalnom jedinstvu govora), Ljubljana 1956, umnoženo kao doktorska disertacija, u pripremi za štampu.

² Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne 1944³ (skraćeno: LGLF²), § 28 i *passim*.

Fizika definira događaj kao sintezu ili kontinuum prostornoga i vremenskoga podatka. Da li M i D odražavaju tu strukturu? — Klasična je gramatika već prije tisuću godina pronašla strukturalnu shemu »rečenice« S. P. (subjekt i predikat), upravo kao izraz događaja: S je prostorni, a P je vremenski podatak. U svjetlu Ballyjeve teorije možemo danas govoriti o modalnom subjektu (mS), o modalnom glagolu (mG), o diktalnom subjektu (dS) i diktalnom glagolu (dG) kao o izrazima vremenskih i prostornih podataka reaktivnih i stimulativnih događaja. Napomenuo bih, da bi bilo veoma neracionalno, pa i nenaučno, ako lingvistika ne bi uzimala semantičke kategorije od fizike i fiziologije i tako reći fizikalizirala onu svoju granu, koju zovemo naukom o značenjima (*Bedeutungslehre*), i koja je upravo zbog udaljenosti lingvistike od prirodnih nauka, od moderne naučno-filozofske misli i od realizma modernoga života prava njena pastorka. Prirodne nauke su, kako vidimo, ne samo u stanju da pružaju lingvistici čvrste epistemološke osnove, nego joj daju i sheme za opis jezika, njihovih elemenata i struktura. Kao što su R i S, prostorni i vremenski podatak događaja, parovi komplementarnih fizioloških i fizičkih kategorija, tako su i M i D, mS i mG, dS i dG parovi funkcionalno-komplementarnih znakova, i u našoj je teoriji svaka struktura, koja se sastoji od takvih znakova, definirana kao *s i n t a g m a*.

Strukturalno-funkcionalno-semantička shema, koja proizlazi iz tih epistemoloških osnova jest slijedeća:

(Ppsd = prostorni podatak stimulativnoga događaja, Vpsd = vremenski podatak stimulativnoga događaja, Pprd = prostorni podatak reaktivnoga događaja, Vprd = vremenski podatak reaktivnoga događaja).³ Ova shema prikazuje:

iskaz je verbalizacija RL;

M je verbalizacija reaktivnoga događaja;

D je verbalizacija stimulativnoga događaja;

³ Ta je shema bila po prvi put izložena na lingvističkom simpoziju u Erfurtu u listopadu 1959. — Tamo se govorilo i o tome, kakav naziv da se usvoji za član sintagme. Pisac ovih redaka predlagao je, da se zadrži isti naziv («član sintagme» — »terme de syntagme«); mjesto toga bi se moglo reći »immediate constituent« u smislu američkog strukturalizma, jer »immediate constituent« nije zaista ništa drugo nego sintagmatski član.

mS je verbalizacija Pprd;

mG je verbalizacija Vprd;

dS je verbalizacija Ppsd;

dG je verbalizacija Vpsd;

M i D, mS i mG, dS i dG su članovi sintagmi komplementarno raspoređeni prema shemi tako, da su

M i D prvi sintagmatsko-funkcionalni par znakova nižih od iskaza. Taj par obrazuje sintagmatizirani iskaz ili dikto-modalnu sintagmu. Ta je sintagma analitički izraz refleksnoga luka. U njoj su M i D članovi (»immediate constituents«), u okviru kojih su

mS i mG s jedne strane, i

dS i dG s druge strane drugi i treći sintagmatsko-funkcionalni par znakova nižih od M i D. Ti parovi obrazuju sintagmatizirani modus ili modalnu sintagmu s jedne, i sintagmatizirani diktum ili diktalnu sintagmu s druge strane. Te su sintagme analitički izrazi reaktivnoga i stimulativnoga događaja, u njima su mS i mG s jedne strane, dS i dG s druge strane članovi (»immediate constituents«).

Iskaz, M, D (i, kao što ćemo vidjeti kasnije, mS, mG, dS i dG) mogu biti dakle sintetički ili analitički. Kad su analitički, oni su sintagme (dikto-modalna, diktalna, modalna). Dikto-modalna sintagma sadržava modalnu sintagmu i diktalnu sintagmu po dijalektičkom lančanju sintagmi nižega reda u sintagmama višega reda.⁴

Unutar iskaza razvijene su lingvističke kategorije, koje se u duhu sintagmatske teorije pokazuju kao iskazu imanentne specijalizirane sintagmatske funkcije (»gramatičke funkcije«). Sam iskaz tim funkcijama nije definiran, jer je njegova funkcionalna definicija lingvistici transcendentna; tu definiciju formulira fiziologija, odnosno nauka o ponašanju (»jedinica verbalnoga ponašanja«). Ali, kako naša shema definira strukture i vrste znakova, koji u iskazu ulaze i u njemu vrše sintagmatske funkcije, to je iskaz našom shemom definiran strukturalno i semiološki.

Specijalizirane sintagmatske funkcije su univerzalne: nema jezika, koji ne bi poznavao više ili manje analitičkih iskaza pa stoga i funkcije M, D, mS, mG, dS i dG. U okviru tih funkcija razvijeni su u raznim tipovima jezika razni jezični formalizmi (koji nisu univerzalni), a koji podjednako služe samotome, da prema shemi, a preko sve viših sintagmi grade dikto-modalnu sintagmu, t. j. analitički iskaz kao jedinicu verbalnoga ponašanja.

Naša nam shema, dakle, ne samo definira sintagmatske specijalizirane funkcije, sintagmatske strukture, članove tih struktura i jezične formalizme, nego nam i pokazuje hijerarhijski red, kojim se iskaz gradi; stoga je ona sintagmatska funkcionalno-strukturalno-semantički hijerarhijska shema.

⁴ V. moje *Principe*.

Naša nam jezična kategorija izraza za prostorni podatak događaja ne »pada s neba«; ona nije plod intuicije ili mašte, nego je nađena tako reći u osnovnoj školi fiziologije i fizike. Definirana je našom shemom kao jedna od specijaliziranih sintagmatskih funkcija po grani modusa kao mS i po grani diktuma kao dS. Kako je reaktivni događaj strukturalno asimiliran stimulativnome, to je mS asimiliran dS-u i skupa s njime obrazuje semantičku kategoriju »prostornoga podatka«.

Tako definiran, izraz ili znak za prostorni podatak događaja jest otprilike isto, što gramatika veoma primitivno zove izrazima za »lica i stvari«. Ali ovdje nisu u pitanju samo konkretna »lica i stvari«, nego i brojne metafore ili transpozicije, kojima su u indo-evropskim jezicima spacijalizirani (t. j. interpretirani i izraženi kao da su prostorni) i podaci, koji s empirijskim (Newtonovim) prostorom nemaju nikakve veze.⁵ Tako mi shvaćamo osobine (koje su vezane na prostorne podatke), odnose (također), događaje, pa i samo vrijeme kao prostorne podatke kad velimo: *njegova drskost* (nema granica), *nesretna ljubav* (tjera ga u očaj), *Napoléon est mort en (!) 1821*, — kao da je »godina« ograničen prazan »prostor«, u kojem su smješteni događaji kao predmeti u kutiji. Govor ne razlikuje konkretan, fizikalni podatak od zamišljenoga, »s brda s dola« konstruiranoga. Shema izraza za fizikalni događaj u njemu je tako dominantna, da njoj podleže izražavanje svakoga, pa i najfantastičnije zamišljenoga zbivanja, koje se može, zahvaljujući relativnoj emancipaciji govora od fizičke realnosti, konstruirati po uzoru i strukturnom modelu pravoga fizičkog događaja.

Druga napomena za točno razumijevanje naše kategorije jest slijedeća: pod prostornim podatkom razumijemo uvijek materijalan (ili kao takav zamišljen) »dio ograničenoga prostora« u Newtonovu smislu. Taj je podatak određen trosmislno: po svom sadržaju ili kvalitetu (»compréhension«), po svom ekstenzitetu »u prostoru«, koji mu daje elemente kvantifikacije (v. o tome kasnije), i po svom prostornom (i vremenskom) odnosu prema meni, koji govorim, i mojim sugovornicima. Iako su te tri odredbe ili determinante veoma relativne, često minimalne, prečesto implicitne (t. j. lingvistički nerealizirane) i čisto konvencionalne, ipak nijedan prostorni podatak ne može biti po ni jednoj od tih odredaba »neodređen«.⁶ Izraz za prostorni podatak jest uvijek znak za konkretan ili kao takav uzet podatak; čak i »srce« koje me »boli« i »žalost«, koja me »hvata«, uzeti su kao konkretni, trosmislno određeni podaci: srce se nalazi u prsima, i žalost »u srcu«. Granični primjer izraza za prostorni podatak, deiktik *quelque chose* (»nešto«) označuje veoma maglovito određen podatak, ali ovaj: 1. postoji »negdje u prostoru« i samim time u nekom je prostorno-vremenskom odnosu prema meni, 2. on se u tom »pro-

⁵ V. B. L. Whorf, *Language, thought and reality: Selected writings of...*, Cambridge (Mass.) 1956, *passim*.

⁶ LGLF² §§ 110, 111.

storu« proteže, u njemu zauzima neke dimenzije i time je kvantitetno određen bar u principu, i 3. bez sumnje ima svoje čisto individualne osobine (»compréhension«), koje doduše ne poznajemo, ali stalno nam je pred očima, da tih osobina ima, da se one mogu otkriti, verbalizirati i verificirati; usporedi *quelque chose de beau*, gdje je jedna od tih osobina verbalizirana. O trosmisljenoj determinaciji govorit ćemo više kasnije.

Nakon tih napomena možemo prijeći na formalni izraz za prostorni podatak.

II.

Prostorni podatak izražava se trima formalnim vrstama znakova: imenima, dekticima i imeničkim aktualizacijskim sintagmama. Kako su sve tri vrste definirane istom sintagmatskom specijaliziranom funkcijom, to su svi ti znaci homofunkcionalni.

Ime je konvencionalan znak, kojim prostorni podatak imenujemo. U suštini je to veoma primitivan jezični znak, znak-etiqueta, koji govorno identificira i diferencira samo jedan opće poznati podatak. Ako bi se jezik sastojao od samih takvih znakova, on bi bio pusta nomenklatura.⁷

Teorija imena još nije formulirana u cijelosti. Lingvisti su se imenima bavili samo s historijsko-razvojnoga gledišta. Ali u njihovim se djelima svakako nalaze i elementi za teoriju imena. Od modernih se logičara imenom bavio B. Russel,⁸ i lingvistika će svakako morati voditi računa o njegovim izlaganjima.

Kao lingvistički znak, ime je sušta semiološka vrijednost. Ullmann tvrdi,⁹ da kod imena ne možemo govoriti o značenju. Uzeto etimološki, *Pierre* dakako nema onoga značenja, što ga je taj znak imao prije dvije tisuće godina, kad se po metafori reklo *petra* čovjeku karakterno čvrstom kao kamen, i kad je *Petrus* bio još relativno motiviran znak. Motivacija se izgubila, ali zato je *Pierre* arbitrarano, čisto konvencionalan znak za veoma konkretan prostorni podatak (»lice«), i taj je podatak upravo značenje (semiološki sadržaj; »compréhension«) toga znaka. Govorni akt se naime zbiva uvijek u nekoj sredini (porodici, selu, među prijateljima i poznanicima, i t. d.), za koju je vrijednost toga znaka i imena uopće veoma točno određena u sva tri smisla; stoga Bally veli,¹⁰ da je ime »individualizirano samo po sebi«, t. j. tako, da ne sadržava nijedan formalni element trosmislene determinacije.

⁷ F. de Saussure, *Cours de Linguistique générale*, Paris 1931³ (skraćeno: CLG³), str. 97 i 158.

⁸ U djelu *An Inquiry into Meaning and Truth*, London 1956, str. 94 i d.

⁹ *Précis de sémantique française*, Berne 1952, str. 24.

¹⁰ O. c. § 116.

Ako se poslužimo matematičkom simbolikom, možemo reći, da je u znaku *Pierre* i u imenu uopće semiološka ili sadržajna determinanta (sd) veoma velika, hipertrofirana, i da ona konvergira prema beskonačnome (sd $\rightarrow \infty$); isp. Ballyja, kad kaže, da konkretni podatak »renferme une infinité de caractères qu'aucune expérience pratique ne pourrait épuiser«, ako bismo htjeli taj podatak opisati.¹¹

Prostorna je determinanta (pd; podrazumijevajući tu i prostorno-relacionu i prostorno-ekstenzitetnu determinantu) iz imena formalno odsutna. Ništa u imenu ne ukazuje na to, da je ono znak za prostorno-relaciono i prostorno-ekstenzitetno određen podatak (ekstenzitet je ovdje = 1). Ta determinanta u imenu, kako kažemo, konvergira prema nuli (pd $\rightarrow 0$), ona je skoro ravna nuli; ona nije nula, jer je iz imena samo formalno odsutna, a konvencionalno-implicitno prisutna.

Deiktik je znak, kojim se na prostorni podatak ukazuje ili poziva, kad se govorna lica (»sujets parlants«) nalaze u njegovoj prisutnosti ili kad je taj podatak bio već ranije verbaliziran. Stoga je semiološka determinanta deiktiku uvijek data situacijom ili kontekstom; u samom deiktiku ona je veoma skućena. Mi nikako ne možemo znati, što izvan konteksta ili konkretne situacije znače znaci *lui*, *celui-ci*, *tous*, *la nôtre*, i t. d. Stoga možemo bilježiti, da sd ovdje konvergira prema nuli, pa je deiktik u tom pogledu sušta protivnost imenu. No zato je u njemu pd hipertrofirana, ona konvergira k beskonačnome. Deiktik je zaista sušti lokalizacijski ili prostorno-relacioni znak.

Deiktikom se teorijski bavio B. Russel.¹² Iz njegove teorije podcrtavamo konstataciju, da se svaki deiktik svodi na *this*-elemenat, t. j. da njegova vrijednost polazi od direktne lokalizacije prostornoga podatka u odnosu na *m e n e*, koji govorim.

Deiktik ima, kako smo rekli, veoma skućenu semiološku sadržinu, ali ova nije ravna nuli. *Celui-ci*, na primjer, ima formalni rod m., a rod je već jedan od elemenata semiološke sadržine, on je jedna od semioloških determinanti; mi odmah znamo, da se taj deiktik odnosi na podatak, kojemu je izraz muškoga formalnog roda, i u traženju određenije semiološke sadržine toga znaka *a priori* eliminiramo sve podatke, kojima su znaci ženskoga formalnog roda. Ima deiktika, koji i osim toga upravo insistiraju na graničnim primjerima semiološkog sadržaja, tako na primjer *quelqu'un*, *quelque chose*, *certain*, i t. d. Ali uglavnom je u deiktiku sd veoma mala, a pd veoma velika.

Deiktike dijelimo na globalne i specijalizirane.

Globalni deiktici su znaci, koji u sebi nediferencirano kumuliraju sva tri vida determinacije. To su znaci, koje gramatika zove

¹¹ O. c. § 111. Ovdje je Ballyjeva aktualizacijska teorija (v. dalje) »fizikalizirana«.

¹² O. c., str. 108 i d.; zove ih »egocentric particulars«.

»ličnim zamjenicama«; njima treba dodati *autrui* i izraze »nultoga prostornog podatka« *personne* i *rien*.¹³

Specijalizirani su deiktici oni, koji insistiraju na jednom od tri vida, dok ostala dva impliciraju (»puštaju u pozadini«).

Deiktik može insistirati na semiološkom sadržaju. Kako je u njemu $sd \rightarrow 0$, to su ti sadržaji tek granični primjeri, ili pak tako općeniti, da ništa konkretno ne iskazuju. Osim *quelqu' un* i *quelque chose* spadaju ovamo *n' importe qui* ili *quoi*, koji insistiraju na indiferentnom sadržaju, *qui (quoi) que ce soit (isto)*, *je ne sais qui (quoi)*, koji insistira na nepoznatom sadržaju, *un autre* (insistira na drugom sadržaju, različitom od sadržaja referenčnog podatka) *le même* insistira na istom sadržaju, što ga ima referenčni podatak), i t. d.

Deiktik može insistirati na kvantifikaciji podatka. Ti su deiktici »brojevi«, kad stoje bez imenica, na primjer u *elle avait trois fils, deux sont morts*; ovamo spadaju mnogi znaci, koje gramatika veoma šturo zove »pronomis indéfinis«: *tous* (insistira na totalnim kvantitetima), *quelques uns* (insistira na djelimičnim kvantitetima), *chacun* (distributivno-totalni kvantiteti), *aucun* (»nulti kvantitet«). Opozicija *certains/quelques uns* jest opozicija insistiranja na sadržaju/kvantitetu.

Deiktik može insistirati na lokalizaciji podatka »u prostoru«. To su znaci, koje gramatika zove »pronomis démonstratifs«, »pronomis possessifs«, i još neke druge kategorije znakova.

U prvom redu to su »pronomis démonstratifs«. Oni insistiraju na direktnoj (*this-* ili situacijskoj) lokalizaciji podatka u odnosu na *m e n e*, koji govorim.

»Posesivne zamjenice« insistiraju na indirektnoj lokalizaciji.

Da li je ideja vlasništva zaista tako primarna i elementarna, da je urodila posebnim deikticima i posebnim aktualizacijskim vidom? — Sumnjamo. U osnovi ideje vlasništva nalazi se lokalizacija, i to indirektna u odnosu na *m e n e*, koji govorim, i direktna u odnosu na podatak uzet kao referenčni podatak. Dok *celui-ci* lokalizira podatak direktno u odnosu na *m e n e*, koji govorim, *le sien, la vôtre* i t. d. čine to direktno u odnosu na *lui, elle* (koji su referenčni podaci), i indirektno, t. j. preko tih referenčnih podataka, u odnosu na *m e n e*, koji govorim; usp. i *celui de Pierre*, gdje je podatak izražen sa *celui* direktno lokaliziran u odnosu na *Pierre-a*, i preko ovoga indirektno na *m e n e*, koji govorim. Ideja vlasništva nadovezala se na indirektnu lokalizaciju tek sekundarno i pretvorila referenčni podatak u »vlasnika«, a referirani podatak u »predmet vlasništva«; v. o tome i dalje.

¹³ Koji je semiološki sadržaj tih dvaju posljednjih deiktika? — Koji su to prostorni podaci, koji »u prostoru« ne postoje? — Bez obzira na ta pitanja, ti znaci su lingvistička realnost, i mi upotpunjamo seriju znakova za prostorni podatak sa »nultim podatkom« isto tako, kao što matematika upotpunja seriju potencija sa nultom potencijom.

Na serijskoj lokalizaciji insistiraju deiktici, koji su zapravo eliptičke imeničke aktualizacijske sintagme, u koje ulaze znaci, što ih gramatika zove »rednim brojevima«.

Ako su homologni podaci uređeni u seriju, oni stupaju time u neke vrste prostornih odnosa, i tim su odnosima serijski lokalizirani. U *il y a là trois soldats; le premier à gauche est mon frère*, prostorni podatak, o kome je riječ, lokaliziran je u odnosu na prva dva vojnika. Čitava serija je direktno lokalizirana u odnosu na mene, koji govorim, pa ti deiktici isto tako insistiraju na indirektnoj lokalizaciji, i to serijskoj.

*

Ako zamislimo sve izraze za prostorne podatke raspoređene u neku seriju (koja je, dakako, samo teoretska konstrukcija učenjaka, slična periodskom sistemu elemenata u kemiji), u toj će seriji ime i deiktik zauzimati polarne položaje, jer su to granični primjeri svih znakova za prostorne podatke.¹⁴ Ta će serija izgledati ovako:

Ime:		Deiktik:
sd → ∞	-----	sd → 0
pd → 0	imeničke aktualizacijske sintagme: sd, pd	pd → ∞

Između tih graničnih primjera smještene su imeničke aktualizacijske sintagme, jer one sadržavaju po jedan znak-semantem (suštu semiološku vrijednost) i time se približuju imenima, i po jedan deiktički ili aktualizacijski znak, po čemu se približavaju deikticima.

Kako su imena, deiktici i imeničke aktualizacijske sintagme definirane istom sintagmatskom specijaliziranom funkcijom, to nam ta serija ne definira samo semiološku kategoriju znakova za prostorni podatak, nego i sve funkcionalne ekvivalente za datu funkciju, upravo ono, što L. Bloomfield zove jednom od »substitution classes«.¹⁵

III.

Nazivom »imenička aktualizacijska sintagma« označavamo po detaljnoj strukturi, po obliku, dimenziji, stupnju kompleksnosti i stupnju zbijenosti, po konkretnim semiološkim sadržajima veoma različite strukture, koje kao imena i deiktici vrše spomenute funkcije

¹⁴ Kao takvi upali su u oči logičaru B. Russelu. No naša analiza ide dalje od njegove, jer zahvaća i imeničke sintagme.

¹⁵ V. njegovo djelo *Language*, na više mjesta.

(mS i dS) i zbog toga podjednako izražavaju prostorne podatke. Gramatičari bi te strukture zvali »grupama riječi« ili »sintaktičkim grupama« u koje ulaze imena, imenice, pridjevi (»opisni« i »determinativni«), »članovi«, imenske i imeničke dopune, brojevi, apozicije, relativne rečenice, razne participijske konstrukcije (na primjer *le vieillard assis devant la porte et fumant le cigare*). U otprilike istom smislu govori Trubeckoj¹⁶ o »determinativnim sintagmama«, A. Sauvageot¹⁷ o »epitetskim«, »adnominativnim« i drugim sintagmama, H. Frei¹⁸ o »karakterizacijskim, indikacijskim i specifikacijskim« sintagmama. Napominjem, da se u današnjoj lingvistici sve češće susreće naziv »sintagma«, koji se u odsutnosti svake opće priznate teorije upotrebljava većinom u smislu »grupe riječi«. Mi uzimamo taj naziv striktno u duhu teorije izložene u djelu *Principi sintagmatike*, na koje upućujemo za opću teoriju sintagme.

Kao svaka druga sintagma, tako i imenička aktualizacijska sintagma može biti implicitna: *papa (est parti)*, *otac (je otišao)* ili eksplicitna (*mon papa*, *naš otac*); kad je eksplicitna, ona može biti relativno jednostavna (*ton voisin*) ili više ili manje kompleksna (*ton vieux voisin*, *ces trois soldats*); ona može biti diskursivna (stvorena u samom govornom aktu) ili automatizirana; može biti puna ili eliptička (*le vin blanc: le rouge*), gdje je druga eliptička i prelazi u sintagmatizirani deiktik, v. dalje); obično je kontinuirana, ali ima i diskontinuiranih (*ce soldat-ci*). Ukratko, ona može primiti sve strukturalno-morfološke oblike sintagme.

Prema prirodi svojih članova, te su sintagme kategorijske ili rekcijske (za te nazive, v. moje *Principe*). U kategorijskim sintagmama redovno nastupa formalno slaganje D-člana s I-članom kao formalno sredstvo unutarne sintagmatske koherencije, pa su te sintagme kongruentne. Primjeri rekcijskih sintagmi jesu na primjer:

le chapeau / de la dame
(un) chapeau / de dame
le toit / de l' église
la maison / devant la Mairie

le soldat / *que nous voyons là-bas*
 / *qui fume le cigare (= fumant le cigare)*
 \ *assis devant la caserne*
 \ *dont nous parlons, etc.*

U njima je Dč (v. dolje) transponiran znak.

Imenička aktualizacijska sintagma je struktura, koje je opća formula

S = imenički aktualizator · imenica —,

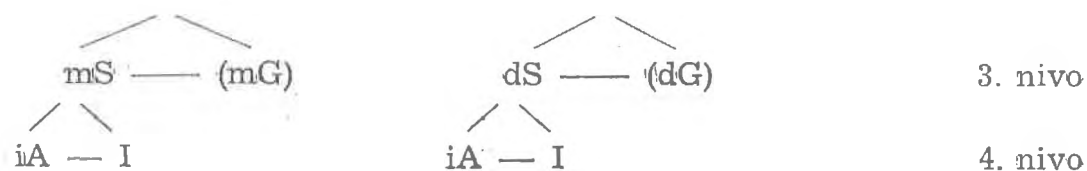
¹⁶ V. *Mélanges Bally*, Genève 1939, str. 75-82.

¹⁷ *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris 1957, str. 74 i d.

¹⁸ *Caractérisation, indication, spécification*, For Roman Jakobson, The Hague 1956, str. 161 i d.

koja dobiva posebne oblike prema raznim morfološko-strukturalnim vidovima i posebne vrijednosti prema vrijednostima svojih članova: imena, deiktika, aktualizatora i imenica.

Aktualizator i imenica jesu dvije nove sintagmatske funkcije, koje su definirane u produžetku naše hijerarhijske sheme, na njezinu četvrtom nivou:

Te funkcije definiraju dvije kategorije specijaliziranih znakova — imeničke aktualizatore (iA) i imenice (I), koji obrazuju konkretnu sintagmu kao izraz za prostorni podatak. Taj izraz ima nad imenom i deiktikom tu prednost, da je diskursivan, t. j. da ga govornik prema svojim potrebama može stvoriti u samom govornom aktu, i da on prostorni podatak ne samo okazionalno (nepermanentno) imenuje te na njega ukazuje, nego i više ili manje opisuje.

Imenička aktualizacijska sintagma sastavljena je od znakova, koji su veoma apstraktni, i koji su definirani tek na četvrtom nivou naše sheme. Do toga nivoa deiktik i ime uopće ne sežu, jer su to konkretni znaci, t. j. znaci za konkretne podatke (što aktualizator i imenica, uzeti izolirano i svaki za sebe, nikako ne mogu biti). Iako nastupa proces govorne apstrakcije, čim teoretski odijelimo S od R, M od D, S od P, mS od mG, dS od dG, i ma da se od sfere konkretnoga RL i iskaza to više udaljujemo što se dublje spuštamo po shemi, ipak prava apstrakcija nastupa tek na četvrtom nivou, gdje izraz za prostorni podatak rastvaramo na sastojine, koje s prostorom i vremenom potpuno raskidaju. Za nas će imati nazivi »konkretan« i »apstraktan« veoma precizna značenja: konkretno će biti ono, što je prostorno i vremenski određeno, apstraktno ono, što je zamišljeno »izvan prostora i vremena«.

Imenica i aktualizator su apstraktni znaci i prema tome sami po sebi i svaki za sebe ne mogu biti znaci za prostorne podatke.

Koji konkretan podatak označuju imenice *homme, pierre, étoile*? — Da li imenica *čovjek* izvan konteksta predstavlja nekoga konkretnog čovjeka? — Niti su sadržine tih znakova lokalizirane u odnosu na m e n e, koji govorim, niti se one odnose na neke podatke, koji bi zauzimali konkretan ekstenzitet »u prostoru«, niti su one toliko određene, da bi mogle poslužiti kao sadržine konkretnih podataka. Imenica ima doduše svoj semiološki sadržaj, ali taj je veoma apstraktan, neaktualan, nekonkretan, dobiven apstrakcijom iz raznih konkretnih podataka, koji su prešli kao kroz neki destilacioni postupak iz sfere konkretnoga u sferu apstraktnoga. Taj je sadržaj daleko od toga, da bi udovoljio našim potrebama izražavanja prostornoga podatka, iako

sačinjava jedan od elemenata toga izražavanja. Imenica je tim svojim sadržajem samo potencijalan ili virtuelan znak za određenu vrstu¹⁰ prostornih podataka, i sama po sebi ne može označavati nijedan od tih podataka. Ali je ona sposobna, da aktualizacijom svoj sadržaj »produži« i prebaci iz sfere apstraktnoga u sferu konkretnoga, i postaje time pravi znak za konkretan podatak kad njezin sadržaj primi i prostorno (- vremensku) determinantu.

Prostorni podatak je, kako znamo, trosmisleno određen, i njegov izraz, kad je potpuno eksplicitan, ima sve tri determinante: sadržajnu (kvalitetnu ili semiološku), prostorno-ekstenzitetnu (ili kvantifikacijsku) i prostorno relaciju (ili ukratko — prostornu). Te se determinante nalaze u imenu i deiktiku *implicite*; u sintagmi one se odijele tako, da imenica preuzima na se jedan dio semiološke determinante, dok aktualizator preuzima na se preostali dio semiološkog sadržaja (u vidu karakterizatora, v. dalje) i obadvije prostorne determinante (ekstenzitetnu i relaciju). Stoga je imenica sušta semiološka neaktualizirana (virtuelna) vrijednost ili »semantem«. Aktualizator je naprotiv (osim karakterizatora) znak s veoma skućenim semiološkim sadržajem, ali je zato njegova prostorno-determinativna snaga presudna: on prevodi imenicu iz sfere potencijalnoga (virtuelnoga, neaktualiziranoga) u sferu konkretnoga, aktualiziranoga, prostorno-vremenski određenoga.

*

Našom asocijativnom serijom znakova za prostorne podatke ne možemo definirati imenicu i aktualizator naprosto zato, što oni nisu znaci za prostorni podatak, kad su odvojeni jedan od drugoga. Ali, zato možemo zamisliti te dvije vrste znakova kao dva vanserijska primjera, koja leže u produžetku serije, jedan lijevo od imena i drugi desno od deiktika. Da označimo njihov vanserijski položaj »izvan sfere konkretnoga« povlačimo kod imena i deiktika (granični primjeri serije) dvije parabolične grane. Sve, što leži izvan njih, predstavlja polje apstrakcije. Imenica leži lijevo od imena, u nje je $sd = \text{lim.}$, t. j. semiološka determinanta je ograničena (jer pruža izrazu za prostorni podatak samo jedan dio konkretne semiološke determinante), i $pd = 0$, t. j. prostorna (ekstenzitetna i relaciona) determinanta je ravna nuli, jer imenica ne predstavlja nijedan konkretan prostorni podatak. Aktualizator leži desno od deiktika; kod njega je $sd = 0$, t. j. semiološka determinanta je ravna nuli (aktualizator u svom najčistijem obliku je asemantičan znak; to je »član«),

¹⁰ »Vrstu« treba shvatiti u smislu simbolične logike (i matematike), prema kojoj je imenica »class-noun«. Danas ne govorimo više o »pojmovima« i »pojmovnim sadržajima«: ti su »pojmovi« veoma nejasni i danas smo kod upotrebe tih izraza veoma oprezni. »Pojam« ne može biti drugo nego semiološki sadržaj apstraktnoga znaka, a logika se svodi na »Bedeutungslehre«, dakle na jednu od lingvističkih disciplina.

i $pd = \text{lim.}$, t. j. prostorna determinanta je ograničena, jer dolazi do izražaja samo u vezi s imenicom, koju aktualizator prostorno-ekstenzitetno i prostorno-relaciono determinira.

Naša serija izgledat će dakle ovako:

Imenica... $sd = \text{lim}$ $pd = 0$	G_1	ime... Imeničke akt. sintagme... $sd \rightarrow \infty$ sd, pd $pd \rightarrow 0$	G_2	deiktik... $sd \rightarrow 0$ $pd \rightarrow \infty$	aktualizator $sd = 0$ $po = \text{lim.}$
---	-------	--	-------	---	--

(G_1 i G_2 — parabolične grane, koje razgraničuju polje konkretnoga od polja apstraktnoga; ta su polja beskonačna).

Iako nisu pravi izrazi za prostorne podatke, imenica i aktualizator su ipak definirani našom serijom zahvaljujući činjenici, da je imenica samo ime prebačeno u sferu apstraktnoga i da je aktualizator samo degradirani deiktik.²⁰ Proces toga prebacivanja imena u imenicu, deiktika u aktualizator nije završen, i G_1 i G_2 ne predstavljaju neke neprodušne granice. Imenica može uvijek prijeći u ime (*boulangier* → *Boulangier*) i obrnuto (*Sandwich* → *sandwich*; *Panama* → *panama*), deiktik u aktualizator (u našem jeziku: *moja knjiga* i *tvoja/tvoja knjiga* i *moja*). Sintagmatska struktura može se raširiti na imena i na deiktike tako, da pored jednostavnih imamo i sintagmatizirana imena i sintagmatizirane deiktike (*Napoléon / Bonaparte*; *Dupont / Fils*; *celui/-ci* ili *-là*), imenička sintagma može postati imenom (*le havre* ← *Le Havre*) i, kad je eliptička, deiktikom (*du vin blanc*: *du rouge* ← *du vin rouge*); deiktik može prijeći u imenice (*la première*: *une première*); sintagmatska struktura prelazi na imenice (»složene« i »izvedene« imenice) i na aktualizatore (*ce... -ci*, *mon... à moi*). Svi ti primjeri mogu biti na adekvatnim mjestima interpolirani u seriju; oni nam pokazuju, da naše kategorije nisu strogo i neprodušno odijeljene jedna od druge, nego da između njih ima stalnih genetskih i funkcionalnih prijelaza.

*

Aktualizacija imenice je lingvistički akt, kojim se semiološki sadržaj imenice prevodi iz sfere apstraktnosti u sferu konkretnosti. Taj je akt sintagmatski zato, što imenica i aktualizator sačinjavaju par funkcionalno-komplementarnih znakova (definiranih našom hijerarhijskom shemom), koji obrazuju imeničku aktualizacijsku sintagmu.²¹

²⁰ Apstraktni znak razvio se uvijek iz konkretnoga.

²¹ Taj je semiološko funkcionalni tip sintagme strogo paralelan glagolskoj aktualizacijskoj sintagmi, koja je izraz vremenskoga podatka događaja i vrši funkcije mG i dG .

Aktualizacija je uvijek globalan akt, koji obuhvaća odjednom sva tri aktualizacijska vida. Stoga je ona u prvom redu globalna ili opća. No, ona može biti i specijalizirana i istaći jedan od tri vida, a ostala dva ostaviti implicitna. U svakom primjeru aktualizacije, sva su tri vida zastupljena; ako ne eksplicitno, onda čisto konvencionalno. Kad velim *les soldats*, imam na umu prostorni podatak određen ili odredljiv kako po konkretnom kvalitetu tako po kvantitetu i po prostornom odnosu prema *m e n i*, koji govorim; isto tako kad velim *ces soldats-ci*, gdje je lokalizacijski vid istaknut, ili *trois soldats*, gdje je istaknut kvantifikacijski vid.²²

Imeničke aktualizacijske sintagme su globalne ili specijalizirane.

Globalne su one, u kojima je aktualizator globalan ili opći. To je znak, koji gramatika zove »članom«. Taj je znak sam po sebi asemantičan ($sd = 0$); bez diferencijacije, čisto konvencionalno prema situaciji ili kontekstu, implicira sva tri aktualizacijska vida.

Poznato je, da je član u romanskim, germanskim i još drugim jezicima obavezan. »Soldat« u francuskom nije izraz za prostorni podatak, to su tek sintagme *le soldat*, *un soldat*, *des soldats*, *un certain soldat*, *ces soldats* i t. d. Vrijednost i funkcije člana, dakle, ne svode se samo na »označavanje kategorije imenica«, a još manje na obilježavanje formalnoga roda i broja, nego su one aktualizatorske, iako u mnogim primjerima degeneriraju u sintagmatske formalizme (usporedi: *avoir faim*, ali: *avoir le trac*, gdje *le...* nema neke posebne aktualizatorske funkcije i vrijednosti). U našem jeziku člana nema; globalna aktualizacija je implicitna i u uspoređenju s francuskim, moramo kod imenice *otac* u: *otac mi nije slao novaca* staviti za aktualizator znak *zéro*.

Globalna aktualizacija poznaje više stupnjeva ili faza (uvodnu, upitnu, definitivnu), v. dalje.

Globalna aktualizacija implicira, kako smo rekli, sva tri aktualizacijska vida. To znamo po tome (v. i bilj. 22), što je globalno-aktualizacijska sintagma funkcionalni ekvivalent specijalizirano-aktualizacijskim sintagmama: *le soldat* možemo zamijeniti u tekstu sintagmama *ce soldat*, *votre soldat*, i t. d., koje na jednom od tri aktualizacijska aspekta insistiraju, a druga dva sadržavaju implicitno. Napominjemo, da je tu u pitanju samo formalno-semiološko insistiranje, a ne bitna disocijacija na tri odvojena akta. Aktualizacija je uvijek unitaran i trinitaran akt ujedno u tom smislu, da ona obuhvaća sva tri vida; specijalizacija može jedan od tri vida samo istaknuti i ostaviti ostala dva u pozadini.²³

Tipovi imeničkih specijalizirano-aktualizacijskih sintagmi jesu: karakterizacijske, kvantifikacijske i lokalizacijske sintagme. Drugih

²² To znamo po tome, što sintagme *les soldats*, *ces soldats*, *trois soldats*, i t. d. uporedimo sa kompleksnom sintagmom *ces trois braves soldats*, gdje su sva tri vida eksplicitna imajući svaki svoj pozitivni znak: analiza »ideja« se uvijek svodi na analizu znakova.

²³ V. o tome Bally, DGLF² § 121 ss.

mogućnosti nema, jer bi svaka druga struktura prešla opću aktualizacijsku shemu, a to je nemoguće, v. dolje. Aktualizatori u tim sintagmama vrše specijalizirane funkcije (karakterizaciju, kvantifikaciju, lokalizaciju) i zovu se prema tome imenički karakterizatori, kvantifikatori i lokalizatori.

a. *Lokalizacijske sintagme.* — Lokalizacija se realizira lokalizatorima *ce . . , ces . . (-ci ili -là)*, dakle znacima, koje gramatika zove »*adjectifs démonstratifs*«. Ti znaci insistiraju na direktnoj lokalizaciji (v. gore, kod deiktika). Kvantifikacija je ovdje u toliko eksplicitna, da se kreće u okviru opozicije jedan / više, v. pod b). Semiološka determinanta data je imenicom.

Kvantifikacija i sadržajna determinanta, pa i sama lokalizacija mogu se još više eksplicitirati i razviti u kompleksnim lokalizacijskim sintagmama: *ces trois soldats, là-bas, au coin de la rue; ces braves soldats, ces trois braves soldats du 15e régiment*, i t. d.

Indirektna lokalizacija realizira se lokalizatorima, koje gramatika zove »*adjectifs possessifs*«; za tu interpretaciju v. gore (kod deiktika).

Ako je ideja vlasništva u primjerima *ton auto, sa maison, sa main* na mjestu (u suštini su to podaci lokalizirani u odnosu na referenčne podatke *toi, lui, elle*), u *sa mère* ta ideja već blijedi. Gramatičari su primijetili, da posesivni pridjevi najčešće ne znače vlasništvo, ali toga nisu znali objasniti.

Treća vrsta lokalizatora su serijski lokalizatori; to su znaci, koje gramatika zove »rednim brojevima«; o njima v. gore. Dodati im treba još *le dernier* i *l' avant-dernier*.

Indirektna lokalizacija već lokalizirane imenice vrši se također takozvanim »*complément du nom*«, usporedi *le clocher de l'église*, gdje je *le clocher* prostorni podatak direktno lokaliziran u odnosu na *l'église* i preko ovoga indirektno u odnosu na *m e n e*, koji govorim. Dakako da je ovdje ideja vlasništva još apsurdnija nego u gornjim primjerima, ma da je u *le livre de Pierre* na mjestu. Funkcija je te dopune osim toga i karakterizacijska, jer ona »produžuje« i semiološki sadržaj aktualiziranog znaka za prostorni podatak.

b. *Kvantifikacijske sintagme.* — Kvantifikacija se realizira kvantifikatorima. To su znaci, koje gramatika zove »rednim brojevima« (numerički kvantifikatori). Nenumerički kvantifikatori su znaci, koje gramatika zove »*adverbes de quantité*« te mnogi »*adjectifs indéfinis*«, koji insistiraju na nenumeričkim kvantitetima ili na graničnim primjerima kvantifikacije: *beaucoup de . . , trop de . . , quelques . . , plusieurs . . , aucun . . , pas un . . ,* i t. d.

Kvantifikacija razlikuje kontinuirane i diskontinuirane prostorne podatke. Prve ne možemo brojiti, a možemo ih dijeliti na »porcije«: *beaucoup d' eau; de l' eau, du vin*. Numerička kvantifikacija je ovdje ostvarena razlomcima, nenumerička raznim »adverbima«.

Francuski jezik ne razlikuje uvijek kvantifikatore kontinuiranih i diskontinuiranih podataka, usporedi kvantifikaciju u engleskom, gdje opozicija *much* .. / *many* .. insistira upravo na spomenutim vrstama podataka.

U francuskom je kvantifikacijom zadužena i opća aktualizacija time, što svaka imenica mora biti kvantificirana u okviru opozicija *cjelina / dio* (*l' eau — de l' eau*) ili *jedan / više*. Dakako da je prijelaz iz jedne kvantifikacijske kategorije u drugu uvijek moguć, usporedi: *le vin, du vin, un vin excellent*, i t. d., čime se stvaraju i nove vrijednosti (*les fers — »lanci«, les blés — »žitne vrste«, i t. d.*).

Lokalizacija i karakterizacija su u tim sintagmama implicitne, no one se mogu eksplicitirati, usp. *trois de ces soldats, deux de mes braves soldats*, i t. d.

c. *Karakterizacijske sintagme.* — Pitanje karakterizacije je složenije zato, što je ona à cheval između apstraktnoga i konkretnoga: ona može »produžiti« semiološki sadržaj imenice (apstraktnoga znaka) ili već aktualiziranoga znaka.

Karakterizacija insistira na semiološkom sadržaju. Na graničnim primjerima toga sadržaja insistiraju neki znaci, koje gramatika zove »adjectifs indéfinis«: *quelque* .. (u sg.), *divers* .., *n'importe quel* .., *dieu sait quel* .., *le même* .., *un autre* .., i t. d. Zvat ćemo te znake graničnim primjerima karakterizatora; neki od njih karakteriziraju podatak tek posredno, preko referenčnog podatka, dok pravi karakterizatori podatak opisuju. »Nepravi« karakterizatori (*même, autre*) nemaju vlastita semiološkog sadržaja, ili je pak taj veoma skučen, pa se stoga približavaju općim aktualizatorima.

Imenički »pravi« karakterizator je opisni pridjev. On »produžuje« imenički semiološki sadržaj novim (t. j. svojim) sadržajem i na njega se nadovezuje, usporedi *salle: grande salle: grande salle de danse: très grande salle de danse*. Kao imenica, pridjev je znak, koji je sušta semiološka vrijednost (semantem), pa stoga vrlo često prelazi u imenicu²⁴ ili se pak iz aktualizacijskog sklopa izdvaja i priključuje imenici tako, da s njome čini imeničku karakterizacijsku sintagmu. Ta je sintagma virtuelna, u njoj je semiološki sadržaj imenice upotpunjen; uslijed izražajnih potreba takva se sintagma često automatizira kao motivirana imenica: *jeune fille, grands parents, salle à manger*, i t. d.

Kad su u pitanju već aktualni (konkretni) izrazi, onda karakterizator »produžuje« njihove sadržaje sve novim sadržajima *ad libitum*: *un soldat du 15e régiment, jeune, haut de taille, fumant le ci-*

²⁴ Taj je prijelaz eminentno sintagmatske prirode. *Le rouge, du rouge* (= *la couleur rouge*) jest najprije sintagma *le teint rouge* (ili slično). Ta se sintagma automatizira kao eliptička: iz nje I-član izostaje po govornoj ekonomiji, i vrijednost čitave sintagme preuzima D-član (pridjev). Dakako, da je to samo genetska shema prototipa; većina tih imenica stvorena je analogijom, jer se postupak pokazao plodnim.

gare, auquel l'aubergiste vient de verser à boire, i t. d. Kao što vidimo, brojimo među karakterizatore pored pridjeva i razne participijske konstrukcije i »relativne rečenice«. ²⁵

Zbog svoga statusa između sfere virtuelnoga i sfere konkretnoga imenički karakterizator se izdvaja, kao što smo rekli, iz aktualizacijskoga sklopa; on je za akt aktualizacije najmanje karakterističan, jer je ova u prvom redu prostorno-lokalizacijski i prostorno-kvantifikacijski akt. Sam po sebi, karakterizator nikada ne stvara aktualizacijsku sintagmu, nego se nadovezuje na lokalizator i kvantifikator, koji su za aktualizaciju bitni i presudni.

*

Karakterizacija, lokalizacija i kvantifikacija prostornog podatka mogu biti »produžene« i nadopunjene sve novim i novim lokalizacijskim, kvantifikacijskim, karakterizatorskim odredbama. Time nastaju veoma kompleksne sintagme kao na pr.: *ces trois braves soldats du 15e régiment d'infanterie, installés au sommet de la colline* (»produžetak« lokalizacije), *dominant le passage avec leur engin* (»produžetak« karakterizacije) *qui crachait la mitraille sur l'ennemi qui avançait avec prudence* (»produžetak« karakterizacije podatka *leur engin*; karakterizacija podatka *ennemi*), i t. d., i t. d.

*

Prije nego što pođemo dalje, pogledajmo, u kojem se odnosu nalaze opća aktualizacija i njeni specijalizirani vidovi.

Bez sumnje ovi potonji nisu drugo nego jednosmisleno razvijeni vidovi opće aktualizacije. To vidimo po tome, što se specijalizirano-aktualizacijske sintagme mogu svesti na opće-aktualizacijske, usporedi:

ma maison = la maison qui m'appartient,
cette maison = la maison que nous voyons là-bas,
trois soldats = certains soldats au nombre de trois. ²⁶

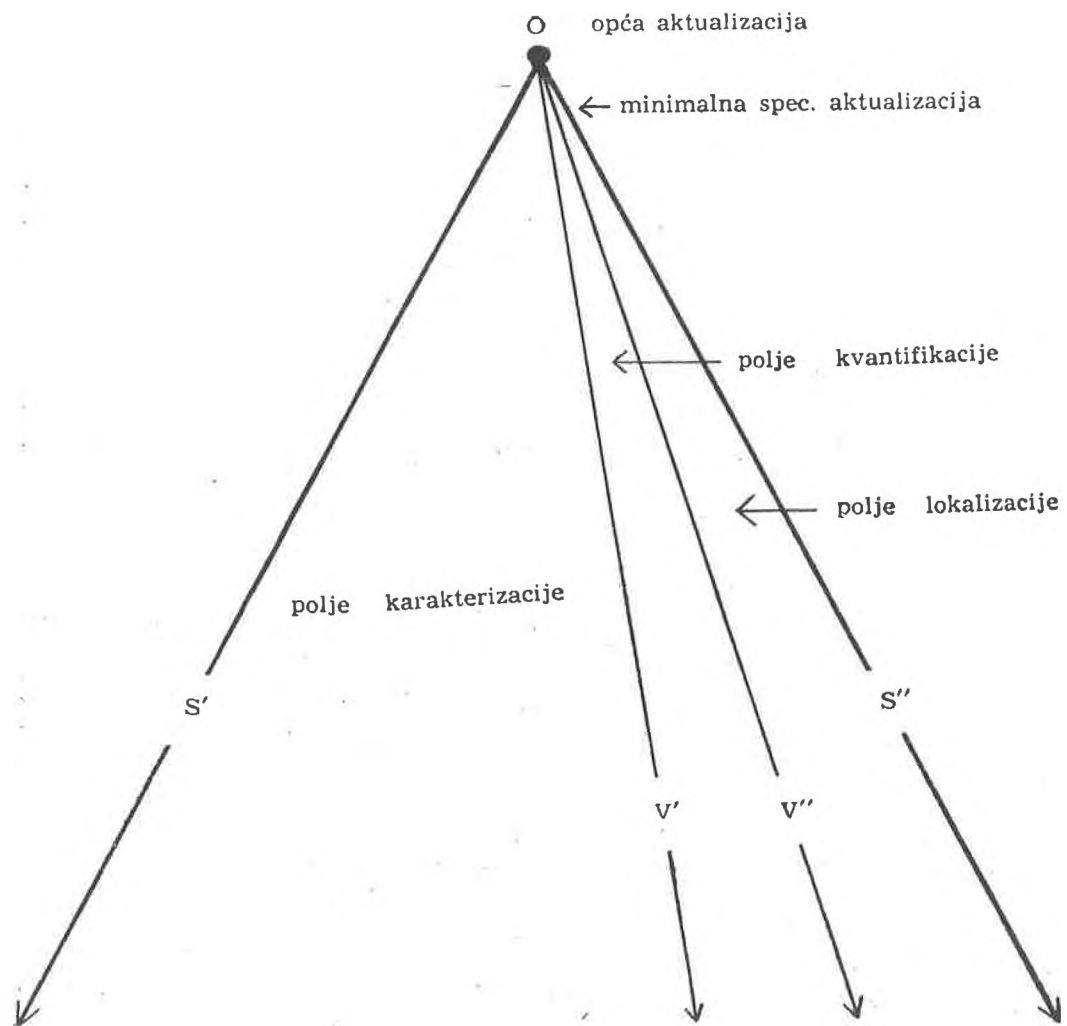
Karakterizacija uvijek traži u francuskom prisutnost općeg aktualizatora, lokalizatora ili kvantifikatora. Ne možemo reći: *brave soldat, soldat fumant la pipe*; reći moramo: *le brave soldat, un brave soldat, le soldat fumant la pipe*, i t. d.

Opća aktualizacija i njeni specijalizirani vidovi mogu biti predstavljeni sistemom OS'S'', gdje vrh predstavlja opću, na tri vida nediferenciranu aktualizaciju. Iz vrha vire dva vektora (V' i V''), koji dijele opće aktualizacijsko polje na tri polja, od kojih svako

²⁵ V. o tome kod E. Benvenista, »La phrase relative«, BSLP 53 (1958), str. 53.

²⁶ V. Bally, LGLF² § 122.

predstavlja po jedan vid specijalizirane aktualizacije. Kako taj sistem može biti produžen prema dolje *ad libitum*, prikazuje nam on čitavo ogromno područje, u kojem se kreće svaka, pa i najkompleksnija imenička, imenska, deiktička karakterizacija, kvantifikacija, lokalizacija. Ove su sadržane u klici već u općoj aktualizaciji, koja se preko minimalne (implicitne) karakterizacije, minimalne kvantifikacije (jedan : više, dio : cjelina), minimalne lokalizacije može postepeno širiti.

IV.

Na početku naše rasprave smo rekli, da opis jezika zamišljamo tako, da u »gramatikama« prikupljenu građu konvertiramo u novi sistem. Za primjer te konverzije navodim pregled aktualizatora prema G. Gougenheimu. Taj autor poznaje slijedeće »determinative«:²⁷

²⁷ *Système grammatical de la langue française*, Paris 1939, str. 63 i d.

I. određeni član, II. neodređeni član, III. pokazni pridjev, IV. posesivni pridjev, V. 'kvantitativni determinativ', VI. upitni pridjev, VII. 'relatif déterminatif'.

Konvertirani u naš sistem, to su:

- I. opći aktualizator, definitivna faza,
- II. opći aktualizator, introduktivna faza.

Opća aktualizacija ima naime dvije faze, između kojih je interpolirana upitno-aktualizacijska faza. Aktualizator je ovdje VI. Gougenheimova grupa («upitni pridjev», koji pita za definitivnu fazu). *Des soldats* znači: neki vojnici, poznati samo meni, pa stoga sugovornik pita: *Quels soldats?* — gdje se pitanje odnosi na precizniju karakterizaciju, kvantifikaciju, lokalizaciju u cilju definitivne aktualizacije aktualizatorom *les*...

- III. direktni lokalizator,
- IV. indirektni lokalizator,
- V. kvantifikator, v. gore,
- VI. v. pod II.,

VII. transpozicijski aktualizator (*lequel soldat*..). Srodan je »relativnoj zamjenici«, koja je transpozitor izraza za prostorni podatak u funkcionalnu kategoriju imenskoga karakterizatora. Više o tome drugom prilikom.

Gougenheim obrađuje pridjeve (= imeničke kategorijske karakterizatore) skupa s imenicom. Mi ih obrađujemo u glavi o imeničkoj karakterizaciji.

»Glavni brojevi« (numerički kvantifikatori) pripadaju V. grupi; »redni brojevi«, koji su prema našoj raspodjeli serijski lokalizatori, u Gougenheimovoj *Syntaxe* (treći dio o. c.) nemaju mjesta; za njih kaže autor da su »*plutôt des adjectifs qualificatifs*«.

Među karakterizatore aktualiziranoga znaka za prostorni podatak brojimo mi relativne rečenice, neke participijske konstrukcije i »*compléments du nom*«. Te funkcionalne kategorije ne nalaze ni u jednoj francuskoj gramatici svoga pravoga mjesta.

Već kod Gougenheima, a još više kod mene, potpuno nestaje grupa »*adjectifs* (i »*pronoms*«) *indéfinis*«, koja je slika i prilika empirijskoga primitivizma i formalizma klasične gramatike. Oni se dijele kako slijedi:

— insistiraju na semiološkom sadržaju, pa su prema tome granični primjeri karakterizatora: *quelque*.., *quel*.. *que*, *quelconque*, *autre*, *divers*, *différent*, *tel*, *même*, *n'importe quel*, *dieu sait quel*, *certain*, i t. d.

— insistiraju na kvantitetima, pa su prema tome nenumerički kvantifikatori ili granični primjeri kvantifikatora: *quelques*, *chaque*, *maint*, *d' autres*, *plusieurs*, *quelques uns*, *divers*, *différents*, *tous les*, *aucun*, *pas un*, i t. d.

Ako koji od njih pripada i jednoj i drugoj grupi, ništa ne smeta. To je samo dokaz, da je aktualizacija uvijek globalan akt, pa se stoga ne može uvijek znati, na kojem vidu aktualizator insistira.

Za zaključak pokušajmo ocrtati strukturu imeničke aktualizacijske sintagme, sintagmatiziranog imena, sintagmatiziranog deiktika, sintagmatizirane imenice i sintagmatiziranog aktualizatora.

Za relativno jednostavne sintagme (*le soldat, ce soldat, i t. d.*) je strukturalna analiza relativno jednostavna: kako izrazu za prostorni podatak imenica pruža samo jedan dio semiološke determinante, koja je bez aktualizatora nesposobna, da izražava prostorni podatak, to je ona u sintagmi diferencijalni član (Dč; »déterminant«). Identifikacijski član (Ič; »déterminé«) je aktualizator, jer se u njemu nalazi *primum principium et ratio* aktualizacije, prostorna determinanta. Opća formula aktualizacijske sintagme je stoga:

$$S = \begin{matrix} \text{aktualizator} & \cdot & \text{imenica} \\ \text{Ič} & & \text{Dč} \end{matrix}$$

Kod kompleksnih sintagmi, analiza je zamršenija. Između determinanti uspostavlja se neka hijerarhija tako, da lokalizator (prostorno-relaciona determinanta) zauzima prvo, kvantifikator (prostorno-ekstenzijska determinanta) drugo, i karakterizator treće mjesto. Tako je u sintagmi *ces trois vieux soldats* lokalizator Ič; Dč je niža kvantifikacijska sintagma *trois vieux soldats*, kojoj je Ič kvantifikator, i Dč karakterizacijska sintagma *vieux soldats*: kvantifikator, kad otvara sintagmu, sadrži u sebi i lokalizacijsku determinantu, v. gore. Sintagma *vieux soldats* sadržana je po dijalektičkom lančanju nižih sintagmi u višima u sintagmi *trois vieux soldats*, a ova u sintagmi *ces trois vieux soldats*. Struktura potpuno razvijene imeničke aktualizacijske sintagme (t. j. sintagme u kojoj su lokalizator, kvantifikator i karakterizator eksplicitni), jest slijedeća:

$$S = \{ \text{ces } [\text{trois (vieux soldats)}] \}$$

Kako smo rekli gore, karakterizator se može izdvojiti iz aktualizacijskoga sklopa i priključiti se imenici zato, što i on izrazu za prostorni podatak pruža semiološku determinantu. To važi u prvom redu za pridjev (kategorijski imenički karakterizator). Tim izdvajanjem uspostavlja se između karakteriziranoga (»caractérisé«) i karakterizatora (»caractérisant«) odnos, u kojem su I- i D-funkcije obrnute: imenica kao »caractérisé« postaje Ič, a karakterizator Dč. Napominjemo, da je karakterizator tek nadopuna i »produljenje« semiološkog sadržaja izraza za prostorni podatak (odnosno imenice), usporedi:

le soldat / qui fume le cigare,
le livre / de Pierre (karakterizator je ujedno i lokalizator),
le chapeau / de la dame,
chapeau / de dame, i t. d.

Sintagmatizirano ime kao na primjer *Napoléon Bonaparte* je strukturalno veoma interesantna sintagma.

Kako su »ime« i »prezime« homofunkcionalni znaci, a način vezivanja homofunkcionalnih znakova je koordinacija (v. moje *Principe*), to se može struktura *ime + prezime* smatrati koordinativnom serijom. Neki se čovjek zove *Napoléon* i *Bonaparte* ujedno. No, u takvim se primjerima između znakova izvrši transvaluacija:²⁸ jedan od njih se konstituiru u Dč drugoga, koji postaje Ič; koordinativna serija prelazi u sintagmu:

Napoléon / Bonaparte
Ič Dč

Kako su ime i prezime i dalje homofunkcionalni znaci, može sintagma izgledati i ovako:

Napoléon / Bonaparte
Ič Dč

uspoređi dijaloge:

- I. A: *J' ai vu le portrait de Bonaparte* (ID-znak).
 B: *Quel Bonaparte?* —
 A: *Napoléon* (Dč). *Bonaparte* (Ič) *Napoléon* (Dč).
- II. A: *J' ai vu le portrait de Napoléon* (ID-znak).
 B: *Quel Napoléon?* —
 A: *Bonaparte* (Dč). *Bonaparte* (Dč) *Napoléon* (Ič).

Takve sintagme zovemo baskulirajuće sintagme.

Struktura drugih sintagmatiziranih imena je jednostavnija:

Boulogne / sur Mer
Ič Dč

Le Pic / du Midi
Ič Dč

Dupont-Fils, i t. d.
Ič Dč

Općenito uzeto, imenska ili imenička dopuna je uvijek Dč proširene aktualizacijske sintagme. Slično će biti i kod sintagmatiziranih deiktika:

Ič: D-članovi:

celui: / *ci, là*
 — *de vos camarades qui ...*
 \ *qui ...*

²⁸ V. LGLF² § 359.

Deiktici, koji su uvedeni općim aktualizatorom, jesu D-članovi, jer opći aktualizator, kao »viši«, sadrži prostorno-lokalizacijsku determinantu:

Ič: D-članovi:

le / *premier*
— *même*
 \
 mien, i t. d.

un / *autre*
 \
 seul
 \
 petit
 \
 énorme, i t. d.

Sintagmatizirane imenice tipa *jeune fille, salle à manger* strukturalno su jednostavne. »Izvedene« imenice su transponirani znaci, u kojima je Ič transpozitor (v. o tome moje *Principe*).

Sintagmatizirane aktualizatore analiziramo slično deikticima. Ti su aktualizatori ponekada diskontinuirani, pa su i sintagme, u koje oni ulaze, diskontinuirane, usporedi:

mon ami à moi , odakle: *mon ... à moi* (sintagmatizirani aktualizator).

Ič

Diskontinuiranošću se sintagme veoma kompliciraju, jer se Dč uvlači između I- i D-člana aktualizatora.

Naša analiza poznaje dakle i sintagmatizirane aktualizatore i druge *mots-outils* (transpozitore): sintagmatski princip je tako plodan i općenit, da je čisto mehanički proširen na tvorbu i bogaćenje hijerarhijski najnižih znakova. No, o tome drugom prilikom.²⁹

²⁹ Od kakve je važnosti teorija iznesena u ovoj raspravi, v. članak E. A. Sedelnikova: »Neskol'ko slov o sintagmatičeskoj teoriji«, *Voprosy jazykoznanija*, 1958, 4, str. 51-54, gdje autor sintagmatskoj teoriji predbacuje, da ne vodi računa o značenjima. V. i moj odgovor Sedelnikovu u istoj reviji, 1959, 5, str. 129-130 («Pis'mo v Redakciju»).

R. Mikuš: LA DONNÉE SPATIALE DE L'ÉVÉNEMENT: THÉORIE
ET EXPRESSION

Résumé

Après quelques mots introductifs sur l'état actuel de la linguistique et son rôle dans la vie contemporaine, l'auteur esquisse les divisions d'une description rationnelle des langues. Il fonde ces divisions sur la théorie de l'énonciation de Charles Bally (dans *L. G. L. F.*², passim) qu'il confronte avec la définition de l'arc reflexe formulée par la théorie du comportement et par celle de l'événement formulée par la physique. Grâce à ces confrontations, il obtient, comme pendant exact du schéma physico-physiologique, son *schéma hiérarchique syntagmatique fonctionnel, structural, formel et sémiologique* qui réalise le maximum et l'optimum de l'unité des fonctions, structures, valeurs et formalismes linguistiques. Ce schéma lui permet de définir d'une manière rationnelle (c'est-à-dire partant des sciences de la nature) les catégories linguistiques suivantes: *énoncé, modus, dictum, sujet modal, verbe modal, sujet dictal, verbe dictal, actualisateur, signe-espace virtuel, signe-temps virtuel*, ainsi que de déterminer les *types syntagmatiques sémiologiques* avec leurs termes et les fonctions et les formalismes syntagmatiques de ceux-ci.

De ce schéma, l'auteur extrait la *catégorie sémiologique d'expression de la donnée spatiale*. Il la trouve au troisième niveau hiérarchique fonctionnel, où elle exerce la fonction catégorielle (*id est* définie par la hiérarchie fonctionnelle) de terme d'identification des syntagmes dictaux et modaux (la fonction de «sujet»).

Cette fonction (syntagmatique spécialisée) définit trois classes formelles de signes: *noms propres, déictiques et syntagmes nominaux d'actualisation*.

Après avoir passé en revue les noms propres et les déictiques dont il donne une nouvelle interprétation et une nouvelle classification (déictiques globaux; déictiques spécialisés insistant sur la localisation, sur la quantification, sur la compréhension), l'auteur pose la série associative par laquelle ces trois classes formelles sont définies par un jeu des déterminantes compréhensives et spatiales.

L'auteur s'arrête moins sommairement sur les syntagmes nominaux d'actualisation. En partant de la théorie d'actualisation de Ch. Bally (*L. G. L. F.*², 110 ss.) il avance une théorie «physicalisée» de l'actualisation des noms virtuels («communs»), donne sa classification des actualisateurs (qu'il compare à celle donnée par Gougenheim dans *S. G. L. F.*, pp. 133 ss.), divise ces syntagmes en syntagmes d'actualisation globale d'une part, et de l'autre, en syntagmes insistant sur la localisation, sur la quantification et sur la compréhension. Il trouve des rapports rationnels entre ces types syntagmatiques et établit le schéma actualisateur. Pour terminer, il analyse quelques noms propres et actualisateurs syntagmatisés.